

HEIDEGGER VE SARTRE'IN HIÇLIK ÇÖZÜMLEMELERİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME

Emin ÇELEBİ

İnönü Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
emin.celebi@inonu.edu.tr

ÖZET

Varlık problemi, bilindiği üzere Heidegger felsefesinin ana soruşturma konusudur. Varlık söze konu edildiğinde yokluk veya hiçliğin gözardı edilmesi imkânsızdır. Varlık ve hiçlik doğası gereği birlikte irdelenmesi gereken bir problem sahası olarak karşımıza çıkar. XX. yüzyılda bu konuya kayıtsız kalamayan diğer bir düşünürü ise J. P. Sartre'dır. Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* isimli hacimli eseri bu konuya ayrılmıştır. Kronolojik olarak bakıldığında Heidegger'in *Varlık ve Zaman'ı* ile hiçlik konusunu özgül bir biçimde ele aldığı *Metafizik Nedir?* isimli küçük risalesinin Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'inden önce yazdığı ve Heidegger'in bu konuyu Sartre'dan önce işlediğidir. Biz bu çalışmada Her iki düşünürün hiçliğe dair yaptığı çözümlenmeleri karşılaştırarak Sartre'ın Heidegger'den ne denli ayrıldığı veya ayrılamadığını saptamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Varlık, varolan, hiçlik, Heidegger, Sartre.

A COMPARATIVE STUDY ON HEIDEGGER'S AND SARTRE'S ANALYSIS OF NOTHINGNESS

ABSTRACT

The basic theme of Heidegger's philosophy, as it is known, is the question of sense of Being. If Being is discussed, to overlook the concept of nothingness will be impossible. In this case, naturally we face the problem of being and nothingness together. The other philosopher who is not indifferent to this problem in XX century is J. P. Sartre. His sizable work titled *Being and Nothingness* addresses this topic. Chronologically, Heidegger's *Being and Time* and his lecture titled *What is Metaphysics?* which focused on this issue, are older than *Being and Nothingness*. In this paper, we try to compare both philosophers' analysis of nothingness and to determine whether Sartre's analysis is different from Heidegger's or not.

Keywords: Being, entity, nothingness, Heidegger, Sartre.

GİRİŞ

J. P. Sartre'ın yapmış olduğu varoluşçuluk sınıflandırmasına göre Heidegger varoluşçu felsefenin ateist kanadında yer alır (Sartre, 1997: 60). Ancak Heidegger, kendisini varoluşçu olarak değil, varlık filozofu olarak niteler. Varoluşçuluğun ne olduğu ve nasıl algılandığı tartışmasına girmeden, Heidegger'in asıl amacının kendi felsefi yaklaşımının özgünlüğünü vurgulamak olduğu söylenebilir. Çünkü filozofun kendisini varlık anlayışı itibarıyla önceki felsefelerden farklı gördüğü, öncekilerin varlık sorunsalına 'varlık'ı bizatihi ihmal ederek yaklaştıklarını ve bunun da gerçekte 'varlık'tan uzaklaşmak olduğunu söylediği bilinen bir husustur. Herhangi bir kategoriye dahil edilmek istemeyişi, Heidegger'in kendi düşüncelerinin manipüle edilebilme ihtimaline karşı bir tavrı olarak okunabilir.

Gardner'ın (2009: 5-7) da işaret ettiği gibi Heidegger'in varlık düşüncesinin ve varlığa ilişkin çözümlerinin hem çağdaşı olanlar hem de sonraki düşünürlerin dikkatini çektiği ve dolayısıyla onlar üzerinde etkili olduğu, J. P. Sartre'ın da bu düşünürlerden biri olduğu açıktır. Öte yandan Sartre, kimi yerde Heidegger'i olumlasa da kimi yerde de ciddi eleştirilerde bulunur. Ancak Sartre'ın, eleştirilerine rağmen, özellikle onun felsefesinde terminolojik ve formal boyutta Heidegger üslubu sezilir.

Bu çalışmada sadece her iki filozofun hiçliği ele alış biçimleri, hiçliğe dair çözümleri ve varguları belirli başlıklar altında mukayese edilerek Sartre üzerindeki Heidegger etkisi saptanmaya çalışılacak ve çözümlerinde Sartre'ın özgünlüğü tartışılacaktır. Bunu yaparken önce Heidegger'in sonra Sartre'ın açıklamaları verilecek ve en sonunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Hiçlik Sorununa Giriş:

Heidegger'e (2008: 1) göre felsefenin bütün meselesi varlığın ne olduğudur. Bu sorunun doğası ise ayrılık/ayrıklık kabul etmemesidir. Bu temel kabulden hareketle Heidegger, doğrudan metafizik nedir? sorusunun mahiyetini ortaya koymakla soruşturmasına başlar. Ona göre bu sorunun iki temel niteliği vardır. Birincisi, her metafizik sorusu, her zaman bütün metafizik problemleri kapsar ve gerçekte bütünü kendisidir. İkinci niteliği ise her metafizik sorusu, soranın sorunun içinde olarak sorabildiği bir sorudur (Heidegger, 2003: 33). Dolayısıyla Heidegger bizi doğrudan sorgulayan varlık olarak insan varlığını sorunsallaştırmaya götürür. Varlıklardan bir varlık olarak bilim yapan insan ise üç durumda varlıkla temas etmektedir. Heidegger (2003: 35) bu durumu şöyle ifade eder:

Dünya ile ilişki içinde olma, insan durumu (orientation) ve insanın varlığın içine dahil olması. Böylece açığa vurmuş bilim insanın durumunu açık bir biçimde kavradıktan

sonra şöyle dememiz gerekir: Dünya ile olan ilişkimiz sadece şeylerle (varlıkla) bir ilgidir, *başka bir şey değildir*. Her yönetime (orientation) şey (varlık) rehberlik eder, *başka hiçbir şey değil*. Araştırma aktivitelerimizdeki bulunuşumuz varlıkla bir yüzleşmedir daha *fazla bir şey değildir*. Bu hiçlik de nedir, sürekli ondan bahsediyoruz?

Varlıkla yüzleşmenin, aynı zamanda "hiçbir şeyi" de imlediğini ifade ederek Heidegger, bizi doğrudan hiçlik problemi ile karşı karşıya getirir. Çünkü varlık sorgusunun bir parçası olarak hiçlik varlığın yanı başında durmaktadır.

J. P. Sartre da Heidegger gibi varlık sorgulaması üzerinden konuya giriş yapar. Ona göre her soruda, sorguladığımız varlık karşısında bulunuruz. Dolayısıyla her soru sorgulanan ve sorgulayan bir varlığı gerekli kılar. Bu bağlamda varlığın aşkın olgusuyla yüzyüze gelmeyi varlık sorgulamasında bulan Sartre, varlığın kendini ifşa etmesi için varlıkla kurulan aşinalık temelinde olumlu veya olumsuz yanıtlar bekler. Evet veya hayır biçiminde olabilecek olan bu yanıtlar eşit derecede objektif ve mümkündür (Sartre, 2009: 51). Varlık olmayanın (non-being) içimizdeki ve dışımızdaki sürekli imkânının olduğunu söyleyerek Sartre, adeta Heidegger gibi konuşur:

Varlık sorusunun yanıtının sınırlarını çizecek olan yine varlık-olmayandır. Varlık her ne olacak ise zorunlu olarak olmadığı şeyin temeli üzerinden elde edilecektir. Varlık her ne olursa olsun şu şekilde formüle edilebilir: Varlık budur ve bunun dışında *hiçbir şey değildir*. Böylece gerçeğin yeni bir birleştiricisiyle karşılaşırız: Varlık olmayan (Sartre, 2009: 52).

Varlık sorgulaması temelinde doğrudan varlık olmayan veya hiçlik denilen şeyle karşılaşmanın kaçınılmazlığını benzer bir akılyürütme ile ortaya koyan her iki düşünürün diğer bir ön analizi olumsuzlamanın/değillemenin mahiyetine dairdir.

Olumsuzlama/Değilleme -Hiçlik İlişkisi:

Olumsuzlamanın mı hiçliğin kaynağı olduğu yoksa hiçliğin mi olumsuzlamanın kaynağı olduğu tartışmasında Heidegger, hiçliğin olumsuzlamanın kaynağı olduğunu belirtir. Çünkü ona göre değilleme insan düşüncesinin özüne aittir. Olumsuzlama hiçliğin kaynağı olamaz. Dolayısıyla aklın bir edimi olarak olumsuzlamanın imkânı bir biçimde hiçliğe bağlıdır. Bu durumda akıl hiçlik üzerinde herhangi bir karar verme gücüne sahip olamaz (Heidegger, 2003: 39, 49; 2001: 6).

Sartre' da (2009: 53-54; 1992: 37) aynı minvalde ve benzer sorularla Heidegger gibi, olumsuzlama ve hiçlik ilişkisini tartışır. Heidegger'den farklı örneklemeler kullanan ve akıl yürütmelerde bulunan filozofun vardığı netice de Heidegger'le aynıdır:

“Kısacası, eğer her yerde varlık varsa, kavranamaz olan şey Bergson’un ileri sürdüğü gibi sadece hiçlik değildir. Varlıktan asla olumsuzlama türetilmeyecektir. Değil demenin mümkün olması için zorunlu koşul, varlık-olmayanın içimizde ve dışımızda sürekli bir mevcudiyeti olmasıdır, hiçliğin varlığa musallat olmasıdır (Sartre, 2009: 59)...Hiçlik olumsuz yargının kökenindedir. Çünkü kendisi de olumsuzlamadır. Olumsuzlamayı edim olarak kurar, çünkü kendisi varlık olarak olumsuzlamadır.(Sartre, 2009: 67).

Böylelikle hiçlik tartışmasının varlıkla olan münasebetindeki kaçınılmaz durum ve hiçliğin olumsuzlamanın kökeninde var kılınması, her iki düşünürü hiçliğin kökeni sorgulamasına götürür.

Hiçliğin Kökeni:

Heidegger'e göre her varlık sorusunun, doğrudan insan varlığıyla ilgili olup ancak insanın içinde olduğu bir soru olarak sorulabilen bir soru olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu kabulden hareketle filozof, insanın varlık ile bilişsel temasının iki türlü olabileceğini savlar: Birincisi varlığı bütünlüğü ile kavrama, ikincisi ise varlığın bütünlüğü içinde bulunmak. Heidegger'e göre birincisinin imkânı yoktur. İkincisi ise varlığımızın içinde daimi bir surette meydana gelmektedir. Dolayısıyla Heidegger, varlığın bütünlüğü ile inkarı olan hiçliğin mahiyetini keşfetmek için evvela varlığı bütünlüğü içinde keşfetmenin gerekliliğine inanır. Bu keşfin kaynağı ise filozofun *derin iç sıkıntısı (abysmalboredom)* olarak isimlendirdiği hâldir (Heidegger, 2003: 40-41; 2001:6).

Heidegger'e göre herhangi bir varolan ile ilişkilerimizde ortaya çıkan sıkılmamızda derin sıkıntı vukua gelmez. Bu sıkıntı, varlığın bütünlüğü ile bir kimseyi sarmalamasında ortaya çıkar ve sessiz bir sis gibi varlığın uçurumlarını kaplayarak bütün şeyleri, insanları ve kendimizi genel bir aynılık içinde eritir. Bu iç sıkıntısı nesnelere, onları bütünlüğü içinde ortaya çıkarır. Bu biçimdeki bir ifşa, sıradan bir hadise olmayıp aynı zamanda insan varlığının (dasein) da meydana geldiği temel bir yoldur (Heidegger, 2003: 47; 2001: 7). Şuna işaret etmek gerekir ki, Heidegger'de iç sıkıntısı varlığın bütünüyle Dasein üzerine abanması olup henüz hiçliğin tecrübesi değildir. Hiçliğin tecrübesi ise başka bir hâleti ruhiye olan ve yine *içi sıkıntısı* içinde ortaya çıkan *kaygı (angst)* içerisinde gerçekleşir.

Kaygı hâlinin esaslı olarak korkudan farklı oluşuna işaret eden Heidegger'e göre ikisi arasındaki temel fark, korkunun muayyen bir şeyden kaynaklanıyor olması, kaygının ise muayyen bir şeyden hâsıl olmamasıdır. Kaygı, varlığın bütünlüğü ile bize yönelmesi ve geri dönmesidir. Varlığın bütünlüğü dışında varolanları tutan hiçbir şey yoktur. Varolanlar kayıp gittiği için geride kalan ve bizi kuşatan şey tamamen '*hiçlik*' olmaktadır. Kaygı hiçliği ifşa

ederken, biz bu esnada muallakta (askıda) kalırız. Başka bir deyişle varlığın bütünlüğünü eriyip götürdükçe kaygı bizi askıda bırakır. Biz de bununla birlikte kendimizden sıyrılıp uzaklaşırız. Varolmanın (şeylerin ortasında) eriyip gidieriz (Heidegger, 2003: 43; 2001:7-8). Heidegger'in hiçliğin tecrübesi dediği durum budur. Dolayısıyla hiçlik, Heidegger'e göre nihai noktada insan varlığının kendi özüne (dasein) hakiki dönüşümüdür de. Hiçliğin bu biçimde ortaya çıkışı bir *nesne* yahut bir *şey* formunda değildir. Başka bir deyişle hiçlik kaygı içinde ve kaygı aracılığıyla ortaya çıkmakla beraber şeylerden bağımsız bir varlık olarak kendini göstermez. Kaygı esnasında hiçlik ile varlığın bütünlüğü arasında bir birlik vardır. *Hiçlik kayıp gitmekte olan bütünüyle varlığın içinde kendini gösterir. Başka bir deyişle hiçlik ile eriyip yok olan varlığın bütünlüğü "birlik" içinde vukua gelmektedir* (Heidegger,2003: 45-46; 2001: 8).

Sartre da Heidegger gibi hiçliğin insan varlığındaki kökenine, hiçleyici davranışa yönelir (Sartre, 2009: 59). Sartre'a göre hiçlik varlığın dışında da varlıktan itibaren de kavranamıyorsa, öte yandan varlık-olmayan da kendini hiçlemek için gereken kuvveti kendisinden türetemiyorsa hiçlik nereden gelmektedir? *Oysa hiçlik yoktur. Hiçlik var değildir. Hiçlik oldurulur. Hiçlik kendini hiçlemez, hiçleştirilir.* Bu durumda, özelliği hiçleştirmek olan, onu kendi varlığıyla ayakta tutan onu durmadan kendi varlığıyla yayan bir varlığın, kendinde olmayan bir varlığın, hiçliğin şeylere gelmesine aracılık eden bir varlığın var olmak zorunda olması gerekir. Bu aracı varlık öyle bir varlıktır ki, varlığı içinde kendi varlığının hiçliği soru konusu olur. Hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eden varlık, kendi öz hiçliği olmak zorundadır. Geriye, kendi kendisini hiçliği olan varlığa, varlığın hangi nazik ve özel bölgesinde rastlayacağımız öğrenmek kalıyor (Sartre, 2009: 72).

Sartre'a göre sorgulayıcının bunu yapabilmesi için de dünyanın *nedensel düzeninden* kurtulup varlıktan sıyrılması gerekir. Bunun anlamı ona göre şudur: İkili bir hiçleme hareketiyle sorgulayıcı, sorgulananı varlık ve varlık olmayan arasında nötr bir duruma yerleştirerek kendisi karşısında hiçleştirir ve bir varlık olmayan olma imkânını kendinden çıkartabilmek için kendini varlıktan kopararak sorgulanan karşısında kendisi de hiçleşir.? Netice itibariyle insan, bu durumda kendini hiçliğin dünya üzerinde açılmasını sağlayan bir varlık olarak sunmakta ve bunu kendisi de o amaç uğruna varlık olmayandan etkilendiği kadar yapmaktadır (Sartre, 2009: 73).

Psişik yaşamda hiçbir an yoktur ki olumsuz ya da sorgulayıcı davranışlar en azından ikincil yapılar vasfıyla belirmesin. Bilinç de kendi kendisini geçmiş varlığının durmadan hiçlenmesi olarak yaşar (Sartre, 2009: 79; 1992: 28). Ancak bu noktada Sartre, farkında olduğu bir itirazı zikreder: Eğer hiçleyici bilinç, sadece hiçleme bilinci olarak var oluyorsa, bilinç olarak mevcut olan sürekli bir bilinç kipinin, hiçleme bilinci kipinin de tanımlanabilmesi, tasvir edilebilmesi

gerekir. Böyle bir bilinç var mıdır? Sartre'ın buna cevabı şudur: Eğer özgürlük bilincin varlığıysa bilinç de özgürlük bilinci olmak zorundadır. Bu özgürlük bilincinin aldığı form nedir? Özgürlükte insan varlığı, hiçleme formu altındaki kendi öz geçmişi, aynı zamanda kendi öz geleceğidir de. Eğer analizlerimiz bizi yolumuzdan saptırmadıysa varlığın bilincinde olan insan varlığı için kendi geçmişi ve kendi geleceği karşısında aynı zamanda hem bu geçmiş hem de bu gelecek olarak hem de bunlar olmayarak belli bir duruş tarzı olmalıdır. Bu soruya hemen bir cevap verebiliriz: İnsan özgürlüğünün bilincine *iç sıkıntısı* (*anguish*) içinde varır ya da başka bir deyişle iç sıkıntısı varlık bilinci olarak özgürlüğün varlık kipidir. İç daralması içindedir ki özgürlük kendi varlığında kendisi için sorundur (Sartre, 2009: 79).

Netice itibarıyla Sartre da hiçliğin insandaki kaynağını iç sıkıntısında bulur. Ancak Heidegger'den farklı olarak, Sartre'da hiçlik bir özgürlük bilinci edimi; iç sıkıntısı ise özgürlüğün varlık kipi olarak ortaya çıkmaktadır. Sartre, kendi felsefi kavrayışı ve konseptine uygun olarak bilinç varlığı (kendisi için varlık), özgürlük, iç sıkıntısını aynı fon üzerinde buluşturarak bir hiçlik çözümlemesine girişmektedir. Filozof ilginç bir biçimde kendi kurgusu bağlamında Kierkegaard ile Heidegger'i aynı minvalde değerlendirir:

Kierkegaard, suç öncesindeki iç sıkıntısını betimlerken, onun özgürlük karşısında duyulan iç sıkıntısı olarak niteler. Ama Kierkegaard'dan etkilendiği bilinen Heidegger, bunun tersine iç sıkıntısını hiçliğin kavranışı olarak düşünür. İç daralmasının bu iki tasviri birbiriyle çelişmiyor. Aksine birbirini ima etmektedirler (Sartre, 2009: 80).

Dolayısıyla Sartre kendi iç sıkıntısı kavramına uygun olarak özgürlük, iç sıkıntısı ve hiçliğin kavranışını sentezlemektedir. Başka bir deyişle Sartre'a göre "*İnsan varoluştur, özgürlüktür, iç sıkıntısıdır.*" hep aynı anlamlara gelir (Sartre, 2009: 96-97, 1992: 43-44).

Heidegger'in "*Herhangi bir varolan ile ilişkilerimizde ortaya çıkan sıkılmalarımızda derin sıkıntı vukua gelmez.*" önermesi, Sartre'da "*Yaşamımızda en sık karşılaştığımız durumlar, bize kendilerini iç sıkıntısı yoluyla göstermezler.*" biçiminde karşımıza çıkar. Ancak Sartre, bunun gerekçesini Heidegger'den farklı bir biçimde açıklar:

Çünkü o durumların kendileri iç daraltıcı kavrayışı dışlarlar. Nitekim iç sıkıntısı bir mümkün olanın benim için mümkün olan olarak kabul edilmesidir. Yani bilincin kendi özünden hiçlik aracılığıyla kopmuş olduğunu ya da gelecekte bizatihi kendi özgürlüğüyle ayrılmış olduğunu fark ettiği anda iç sıkıntısı oluşur. Bunun anlamı hiçleyici bir hiçin her türlü mazereti elimden aldığı ve aynı zamanda benim gelecek varlığım olarak kendisine doğru atılımda bulunduğum şeyin her zaman hiçlenmiş ve basit

bir imkân seviyesine indirgenmiş olduğudur. Çünkü kendisi olduğum gelecek erişimin dışında kalmaktadır (Sartre, 2009: 87).

Sartre'ın şimdiye kadar ki arz ettiğimiz hiçlik çözümlemesine ilişkin değerlendirmelerini toparlayacak olursak şu temel hususların öne çıktığını söyleyebiliriz: Hiçlik var değildir. Hiçlik oldurur. Bunu yapacak olan bilinçli bir varlık olan sorgulayıcının bilinçli edimidir. Bu edim dünyanın nedensel düzeninden kurtulmak suretiyle sorgulayıcı tarafından gerçekleştirilir. Bunu yapan bilinç de kendisini geçmiş varlığının sürekli bir içlenmesi olarak yaşar, başka bir deyişle hiçleşir. Ancak *iç darlaması* ile ilgili olarak dair Sartre'ın birbiriyle çelişik görünen iki değerlendirmesi var gibi gözüküyor. "*Bilincin kendi özünden hiçlik aracılığıyla kopmuş olduğunu ya da gelecekte bizatihi kendi özgürlüğüyle ayrılmış olduğunu fark ettiği anda iç sıkıntısı oluşur.*" (Sartre, 2009: 87) dediğinde Sartre, iç sıkıntısını hiçlikten sonra meydana gelen bir hâl olarak görürken; "*Bizatihi iç sıkıntısının bağrında bir içleme gücünü elimde tutabilirim.*" (Sartre, 2009: 97) önermesinde ise iç sıkıntısı halinde içleme gücünü elinde tutabildiğini ifade ederek iç sıkıntısını içlemeye önceliklecektir. Yine özgürlük içinde içleme edimini gerçekleşmesini ve özgürlüğün de iç sıkıntısı ile aynı düzleme yerleştirildiğini düşündüğümüzde de iç sıkıntısının içleme imkânı olarak görüldüğü söylenebilir.

Halbuki Heidegger'de, yukarıda da işaret edildiği üzere, iç sıkıntısı kaygının zemini ve varlığın bütünlüğü içinde aşık olma imkânıdır. İçleme süreci ise bu hâlde ortaya çıkan kaygı içinde gerçekleşir. Şimdi her iki düşünürün temel yaklaşımlarının genel bir değerlendirmesine geçebiliriz.

SONUÇ VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yukarıda ana hatlarını verdiğimiz Sartre'ın hiçlik çözümlemesinde, metodoloji ve terminoloji itibarıyla Heidegger etkisi bariz bir biçimde görülmektedir. Gerçekte Sartre Heidegger'in *Metafizik Nedir?* başlıklı çalışmasına göndermede bulunarak Heidegger'in varlık ve hiçliğin karşılıklı dışlama kuvvetleri üzerinde durmak gerekliliğine vurgu yapmasını olumlara (Sartre, 2009: 65). Öte yandan Sartre Heidegger'i ciddi bir biçimde eleştirir. Buradaki temel soru şudur? Sartre'ın sorunu ele alma biçimi, birçok yerde neredeyse aynı cümleler kurması ve birçok yerde olumlaması Sartre'ın eleştirilerini haklılığına gölge düşürmekte midir? Bu denli benzerlikten sonra ne denli farklı olunabilir? Bu soruları yanıtlamadan önce Sartre'ın Heidegger eleştirisini kısaca hatırlayalım:

Heidegger felsefesinin belirleyici özelliği Dasein'ı betimlemek üzere hepsi de örtük olumsuzlamaları maskeleyen olumlu terimler kullanmasıdır. Dasein kendi dışındadır, dünya içindedir, ötelere bir varlıktır, kaygıdır, kendi imkânlarıdır vb. Bütün bunlar

Dasein'in kendinde olmadığını, kendi kendine dolaysız bir mesafede olmadığını ve kendi kendisini, kendinde olmayan ve dünya olmayan olarak ortaya koyduğu ölçüde dünyanın ötesine geçtiğini söylemektir. ..Ayrıca Heidegger hiçliği aşkınlığın bir tür yönelsel bağlantısı yaparken, onu, kökensel yapısı olarak bizatihi aşkınlığın içine çoktan dahil etmiş olduğunu görmemektedir. Kaldı ki sonradan hiçliği varsayım gereği her türlü somut olumsuzlamadan kopartacak bir varlık olmayan teorisi oluşturacaksa, hiçliğin olumsuzlamayı temellendirdiğini öne sürmek neye yarar? (Sartre, 2009: 67-68; 1992: 52-53).

Bize göre Heidegger taklidi yapan Sartre'in gözden kaçırdığı veya bilerek göz ardı ettiği temel husus şudur: Heidegger varlığı, ontik ve ontolojik olmak üzere ikiye ayırır.¹ Heidegger'in peşinde olduğu ve anlamaya çalıştığı varlık sahası ontolojik olandır. Dolayısıyla Varlığın imkânı olarak gördüğü Dasein için de aynı şey geçerlidir. Dasein, ontiko-ontolojik bir varlık olarak varlığın anlam zeminine yerleştirilir. Dolayısıyla Heidegger'in Dasein, varlık veya hiçlik ile ilgili çözümlerinde kimi önermeler ontik olan ile kimi önermeler ise ontolojik olanla ilgili olmaktadır. Örneğin, "varolanla sıkı münasebet bizi hiçlikten uzaklaştırır (Heidegger, 2003: 48), ontik olana matuf iken; "*Hiçlik doğası gereği kendisinden uzağa fırlatır ve bizi bütünlüğü ile erimekte olan varlığa yöneltir. Hiçliğin özü, işte bütünlüğü ile eriyip gitmekte olan varlığın kaygı esnasında üzerimize çullanmasıdır.*" (Heidegger, 2003: 46) yargıları ontolojik olana matuftur.

Öte yandan Heidegger (2003: 47), hiçliğin ne bir nesne ne de başka bir varolan olduğunu, insan varlığına *var olanın varlığını* ifşa etme imkânı olduğunu, şeylerin zıddı olmadığını açık bir biçimde vurgular. Dolayısıyla Sartre'in *varlık olmayan teorisi kurmak* olarak eleştirdiği durum, bu bahsettiğimiz Heideggerci kavrayış içerisinde gerçekleşmektedir. Varlığın hiçliğe tutunması, varlığın eriyip gitmesi olarak betimlenen hâl, bir var olmayan teorisi olarak değerlendirilemez. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere Heidegger açısından hiçlik varlığın karşıtı olmadığı gibi bir varolan da değildir. Sadece bir imkândır. Dolayısıyla Sartre'in bu durumda olumsuzlamayı temellendirmesinin anlamsızlığına yaptığı vurgu da anlamsız olmaktadır. Çünkü varlığın kendisi ile ifşa olduğu zemine yerleşirse olumsuzlama varlığa ilişebilir. Heidegger'in varlık kurgusu açısından bu durum bize göre son derece tutarlıdır. Ancak Sartre'in varlık kategorisi açısından bunlar eleştirilmektedir ki, bize göre eleştiri

¹ Bu konuda yapılan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Çelebi, E., Heidegger'in Hiçlik Çözümlemesine *Varlık ve Zaman* Çerçevesinde Bir Bakış, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Volume 6, Issue 1, June 2016, s. 47-62.

yaparken öncelikle eleştiriye muhatap olanın ne dediğini doğru saptadıktan sonra işe koyulmak gerekir. Sartre'in göz ardı ettiği durum dediğimiz de budur.

Bu itibarla Sartre'in varlık anlayışının temel farklılığını ortaya koymak, meramımızı ifade edebilme açısından açıklayıcı olacaktır. Bilindiği üzere Sartre, varlığı *kendisi için varlık* ve *kendinde varlık olmak* üzere ikiye ayırır. *Kendisi için varlık* bilinç varlığı olan insan iken, *kendinde varlık* insandan bağımsız varolanlar kategorisine karşılık gelir. Dolayısıyla Sartre'in her iki varlık kategorisi, Heideggerci terminolojiyle ifade edecek olursak, varolan kategorisi olan ontik kategoridir. Sartre bütün çözümlenmelerini ontik alanda kalarak yapar. Bu bağlamda her iki filozoftan alıntıladığımız aşağıdaki pasajları mukayese etmek daha açıklayıcı olacaktır.

Heidegger (2003: 53):

Hegel'in "*salt varlık ve salt hiçlik aynı cinstendir.*" yargısı hâla geçerliliğini korumaktadır. Ancak Hegel'in düşünce telakkisi itibarıyla her ikisinin belirsiz olması ve doğrudan bulunmaları bakımından değil. Varlık özünde sonlu olduğu için ve kendisini hiçliğin aşkınlığı içinde devam ettiren insan varlığında gösterdiği için

Kaygı içinde duyulan hiçliğin berraklığı içinde var olanlar şu surette ortaya çıkar: *Varlık olarak ve hiçlik olmayarak.* Bu hiçlik olmayarak, ifadesi sonraki bir açıklama değildir. Bu önce gelir ve varolanın bütünlüğü ile açığa çıkışını mümkün kılan şeydir. Bizi geri doğru iten (kovan) hiçliğin özü şudur: *Varolanın* karşısına *Varlığı* birdenbire getirmek. *Varlık hiçliğe tutunur. ..Hiçlik ne bir şey ne de bir var olandır. Hiçlik varlığa asılı bir biçimde meydana gelir.* Hiçlik insan varlığına varolanın olduğu gibi görünmesi imkânıdır. *Hiçlik var olanın (şeylerin) zıddı değildir.* Varlığın tam da ortaya çıkışı için bir temeldir. *Hiçliğin hiçlemesi varolanın varlığında meydana gelir.* Ancak hiçliğin orijinal olarak ortaya çıkması ile insanın varoluşu varlığa ulaşır ve varlığa dahil olur. Hiçleme sıradan bir olay değildir. *Bizatıhi hiçlik kendini hiçler...* (Heidegger, 2003: 46-47; 2001: 11).

Sartre:

Hegel "Varlık ve hiçlik içi boş soyutlamalardır ve bunlar aynı ölçüde boşlardır." diye yazdığında boşluğun bir şeyin boşluğu olduğunu unutmaktadır. Burada Hegel'e karşı akılda tutulması gereken şey, *varlığın olduğu, hiçliğin olmadığıdır.* Varlık farklılaşmamış hiçbir niteliğin taşıyıcısı olmasa bile hiçlik, mantıksal olarak ondan sonra gelir. Çünkü hiçlik varlığı yadsımak üzere varsayar. Bu, sadece varlık ve varlık-olmayanı aynı düzlem üzerine yerleştirmeyi reddetmek zorunda olduğumuz anlamına gelmez. Ayrıca hiçliği de içinden varlığın çıkacağı bir kökensel boşluk gibi ortaya koymamaya her zaman dikkat etmemiz gerektiği anlamına gelir (Sartre, 2009: 64). *Varlık hiçlikten*

öncedir ve hiçliği kurar. Bundan anlaşılması gereken de sadece varlığın hiçlik üzerinde mantıksal bir önceliğe sahip olduğu değil ama ayrıca hiçliğin de etkililiğini somut bir biçimde varlıktan devşirdiğidir. *Hiçliğin varlığa musallat olması* ile kastedilen de budur. Buna göre varlık hiçlik olmadan, hiçliğe gereksinim duyulmadan araştırılabilir ve kavranabilir. Ancak bunun tersine olmayan hiçlik, ancak ödünç alınmış bir varoluşa sahip olabilir. *Hiçlik varlığını varlıktan alır.* Onun sahip olduğu varlık hiçliği ile ancak varlığın sınırları içinde karşılaşılır. Ve varlığın tümünden yokoluşu varlık olmayanın saltanatının başlangıcı değil, tersine aynı anda hiçliğin de silinip gidişi olur. *Varlık olmayan, ancak varlığın yüzeyinde vardır.* Hiçlik ancak dünyanın hiçliği olarak kendini özellikle hiçlerse hiçlik olabilir (Sartre, 2009: 65, 67). *"Hiçlik ancak kendini varlık zemini üzerinde hiçleyebilir. Eğer hiçlik verilebiliyorsa, bu ne varlıktan önce ne de sonradır, ne de hiçlik genel bir tarzda varlığın dışındadır.* Hiçlik, varlığın bizatihi bağrında, kalbinde bir kurtçuk gibi ortaya çıkar (Sartre, 2009: 71)." .

Görüldüğü üzere her iki filozof da Hegel'e referansta bulunur. Heidegger'in Hegel'i tasdikler gibi görünmesi, Hegel'in hiçlik ile varlığı aynı tanıma tabi tutması itibarıyladır. Ancak Heidegger mantıksal çerçevede hiçlik ve varlık münasebetinin hiçliği kavramaya imkân vermediğini, bütün bu sorgulamaların henüz ontik bir çerçevede olduğunu ve Dasein'in varlığın bizatihi içine dahil edilmediğinden Hegel'in felsefi-mantıksal kavrayışına bağlamında ortaya konan söz konusu açıklamaya itiraz da eder. Sartre da Hegel'in bu tespitine atıfta bulunur ve Hegel'in açıklamasını yanlış bulur. Çünkü Sartre'a göre Hegel, hiçliği bir varlık kategorisine koyarak ona ontolojik bir statü vermiştir. Hâlbuki hiçlik yoktur. Hiçlik ve varlık aynı düzlemde ele alınamaz veya hiçlik, varlığın içinden çıkacağı bir boşluk gibi değerlendirilemez. Gerçekte Sartre bu itirazlarını ortaya koyarken henüz Heidegger'in var olan olarak tanımladığı varlık sahasındadır. Bu sahada yapılacak çözümelemlerde ise bilim, akıl ve mantığın sahası içine dahildir. Bu düşünceden hareketle Heidegger, olmayan bir şey üzerinde konuşmanın anlamsızlığını ve hiçliğe dair sorunun kendi konusundan uzaklaştığını ve bizi bir çelişki ile başbaşa bıraktığını söyleyerek hiçlik tecrübesine başka bir kaynak arayışına koyulmuştu. Ancak Sartre, böyle bir varlık telakkisine sahip olmadığı için bu düzlemde hareket etmemekte ve bize göre Hegel ile aynı düzlemde kalmaktadır.

Yukarıdaki pasajlarda öne çıkan önermeleri yanyana koyduğumuzda, her iki düşünürün ne denli benzer, hatta kimi yerde aynı yargularla problemi izah ettikleri görülecektir. Yukarıdaki önermelerden görürünürde tek farklı olan, varlık ve hiçlik ilişkisindeki öncelik sonralık meselesidir. Heidegger'de Kaygı içinde ortaya çıkan varolanlar varlık olarak, hiçlik olmayarak

açığa çıkmaktadır. Burada hiçliğe herhangi bir var olan statüsü verilmemekte, varolanları varlık olarak tebarüz ettiren bir imkân olarak hiçlik adeta varlıkla özdeşleşmektedir. Dolayısıyla hiçliğe öncelik tanınmasının anlamı budur. Başka bir deyişle "*hiçlik varlıktan öncedir*" demekle, "*hiçlik varlıktır*", "*varlık hiçliktir*", "*varlık varlıktan öncedir*" demek, kanaatimizce Heidegger açısından aynı ontolojik düzlemde kullanılabilir önermelerdir. Dolayısıyla Heidegger açısından söz konusu önceliğin mantıksal bir öncelik olmadığı, mantığın bu problemi çözümleyebilme gücüne sahip olmadığı açıktır.

Sartre'da hiçlik varlığa musallat olup, kaynağını varlıktan alır ve varlıktan öncedir. Bunu da şöyle gerekçelendirir. *Çünkü hiçlik varlığı yadsımak üzere varsayar.* Ancak burada Sartre'a şöyle bir yanıt da verilebilir. Varsayan mı yoksa varsayılan mı önce olmak zorundadır? Hiçlik, varlığı varsaymak mecburiyetinde olduğu için sonra geliyorsa, her daim kendisi de var olmak zorundadır. Olsa olsa bunların eş zamanlı olması gerektiği mantıksal olarak söylenebilir. Çünkü varlığı hiçleyen bilinç, hiçlemeyi varlıkla birlikte edinmesi gerekir. Nitekim Sartre da bu eşitlik düzlemini yukarıda zikrettiğimiz paragrafın sonunda ikrar etmektedir: "*Eğer hiçlik verilebiliyorsa, bu ne varlıktan önce ne de sonradır ne de hiçlik genel bir tarzda varlığın dışındadır.*"

Başka bir yerde ise Sartre "*Oysa hiçlik yoktur. Hiçlik var değildir. Hiçlik oldurulur. Hiçlik kendini hiçlemez, hiçleştirilir.*" bir yandan hiçliğin olmadığını; bir yandan da hiçliğin mantıksal olarak varlıktan sonra geldiğini söylemesi, mantık açısından ve ontik düzlemin sınırları içerisinde izahı güç bir önerme gibi durmaktadır.

Bize göre Sartre, mantığın ve düalitenin (kendinde varlık-kendisi için varlık) sınırları içinde kaldığı için çelişkili yargılar kurmak zorunda kalmıştır. Nitekim Heidegger bu problematiğin farkındalığıyla yeni bir kavrayışa, daha doğrusu tecrübeye yönelmişti. Joseph S. Catalano'un (1971: 51) da işaret ettiği gibi, "Sartre ve Heidegger kaygı ve yokluk gibi deneyimlerin, bireylerin tuhaf mizaçlarından türeyen deneyimler olarak görmez. Her ikisinin ontolojik tasvirlerinin amacı sözkonusu deneyimlerin insan gerçekliğinin tam varlığından sadır olduğunu göstermek olsa" da bize göre asıl sorulması gereken soru galiba şu olmalıdır: Herhangi bir soruşturmada aynı yöntemi ve terminolojiyi kullanarak farklı sonuçlar elde etmenin imkânı nedir? Hiçlik sorgulmasında, metodoloji ve terminoloji itibarıyla Heidegger'in kötü bir kopyası olan Sartre'ın özgün sonuçlara vardığını söylemek ne kadar mümkündür? Ezcümle, düşünürden kendi varlık kavrayışı bakımından özgün bir felsefi tavır beklenirdi.

KAYNAKÇA

- Catalano, J. S. (1974). *A Commentary On Jean-Paul Sartre's Being and Nothingness*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Çelebi, E. (2016). Heidegger'in Hiçlik Çözümlemesine *Varlık ve Zaman* Çerçevesinde Bir Bakış. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. Volume 6, Issue 1, ss. 47-62.
- Gardner, S. (2009). *Sartre's Being and Nothingness A reader's guide*. London: Continuum International Publishing Group.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. Çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2003). *Metafizik nedir?* Çev. M. Şevket İpşiroğlu, S. Kemal Yetkin. İstanbul: Kaknüs yay.
- Heidegger, M. (2001). *What is Metaphysics?* (Trans. Thomas Sheehan). *The New Year Book For Phenomology and Phenomenological Philosophy*. (ed. B. Hopkins & S. Crowell). Seattle: Noesis Press.
- Sartre, J.P. (2009). *Varlık ve Hiçlik*. Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yay.
- Sartre, J.P. (1992). *Being and Nothingness*. Trs. By, Hazel E. Barnes. New York: Washington Square Press.
- Sartre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk*. Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.